

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Педагогічний факультет

Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД СІМ'Ї ДИТИНИ З
ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала:

студентка IV курсу 441 групи

Спеціальності 013 Початкова освіта

Освітньо-професійної (наукової)

програми Початкова освіта

Коробець Марина Андріївна

Керівник: доцентка Казаннікова О. В.

Рецензент: доцентка Казібекова В.В.

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ	6
1.1. Психологічні особливості сімей, що виховують дітей з особливими освітніми потребами	6
1.2. Поняття про психолого-педагогічний супровід родини дитини з особливими освітніми потребами	9
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СІМ'Ї ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	14
2.1. Організаційно-педагогічні умови реалізації психолого-педагогічного супроводу сімей, які виховують дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами в умовах закладу загальної освіти....	14
2.2. Форми, методи та прийоми здійснення психолого-педагогічного супроводу сімей дітей з особливими освітніми потребами	19
2.3. Програма психолого-педагогічного супроводу родини учня початкової школи з особливими освітніми потребами.....	25
ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	32

ВСТУП

Актуальність дослідження. Із реформуванням системи освіти, зокрема надання на законодавчому рівні вільного доступу дітям з особливими освітніми потребами до загальноосвітнього середовища особливого значення набули питання активного залучення батьків зазначеної категорії дітей до освітньо-корекційного процесу на рівні з фахівцями, що здійснюють психолого-педагогічний супровід дитини із порушеннями розвитку в закладі загальної освіти.

За даними статистики в Україні кількість сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами з кожним роком збільшується. Система відносин дитини з батьками, особливості спілкування, способи і форми спільної діяльності є найважливішим компонентом соціальної ситуації розвитку дитини. Відомо, що сім'я для дитини уявляє собою перший соціальний інститут, особливо актуальним це є для дітей з особливими освітніми потребами, оскільки саме батьками закладають основи характеру дитини, формують особливості її взаємин з оточуючими дорослими та однолітками. Про це засвідчують дослідження вітчизняних та закордонних науковців: Н.Базима, Ф.Брембаті, Р.Доніні, І.Підласий, В.Ткачов та інші. Дослідники зазначають, що труднощі, з якими стикаються сім'ї виховуючи дітей з особливими освітніми потребами, настільки серйозні, що впоратися з ними наодинці їм вони не можуть. Це стосується психологічного клімату в родині, соціальних контактів, надання педагогічної та корекційно-розвивальної допомоги своїй дитині під час закріплення матеріалу в домашніх умовах, питань виховання особливої дитини тощо.

Водночас науковці (Н.Велішко, Ю.Коломоєць, А.Колупаєва, І.Мартиненко, С.Миронова, Г.Пулат, О.Романчук, В.Синьов, М.Шеремет та ін.) наголошують, що рівень опанування учнем початкових класів з особливими освітніми потребами знаннями, уміннями та навичками,

передбаченими програмою початкової школи та його індивідуальною програмою розвитку, успішність його соціалізації залежать від обізнаності батьків та їх активної участі в освітньо-корекційному процесі.

Отже ефективна реалізація системи надання освітніх та корекційно-розвиткових послуг молодшим школярам із особливими освітніми потребами відповідно до їх можливостей, здібностей, сильних та слабких сторін розвитку вимагає удосконалення організаційно-педагогічних засад психолого-педагогічної підтримки їх сімей. Потреба у теоретичній розробці та практичній реалізації зазначеної проблеми зумовила вибір теми кваліфікаційної роботи: **«Психолого-педагогічний супровід сім'ї дитини з особливими освітніми потребами»**.

Мета дослідження – визначити та теоретично обґрунтувати організаційно-педагогічні умови психолого-педагогічного супроводу сімей, які виховують дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами.

Відповідно мети сформульовано провідні **завдання** дослідження:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну та спеціальну літературу з проблеми дослідження.
2. Вивчити психологічні особливості сім'ї, що виховує дитину з особливими освітніми потребами.
3. Визначити організаційно-педагогічні умови реалізації психолого-педагогічного супроводу сімей, які виховують дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами.

Об'єкт дослідження – сім'я, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови психолого-педагогічного супроводу сім'ї молодшого школяра із особливими освітніми потребами.

Методи дослідження: теоретичний аналіз літератури з проблеми дослідження з метою встановлення особливостей родинного виховання дітей з особливими освітніми потребами; вивчення досвіду сімейного виховання молодших школярів з порушеннями розвитку.

Практичне значення дослідження. Виявлені особливості виховання дітей з особливими освітніми потребами в умовах сім'ї, визначені організаційно-педагогічної умови, супроводу родин зазначеної категорії дітей можуть бути використані: фахівцями в системі інклюзивної освіти з метою підвищення ефективності організації психолого-педагогічного супроводу сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, психологами закладів освіти для формування батьківсько-дитячих стосунків та внутрішньосімейних відносин .

Апробація дослідження. Проміжні результати роботи доповідалися на засіданні кафедри спеціальної освіти Херсонського державного університету.

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Психологічні особливості сімей, що виховують дітей з особливими освітніми потребами

Упродовж багатьох тисячоліть саме сім'я залишалася провідною формою соціалізації дітей. Вона є соціальним інститутом, в якому дитина опановує культурні й моральні цінності, у неї формуються уявлення про навколишній світ, норми поведінки, взаємини між людьми. Про вплив сім'ї на особистісне становлення людини наголошували свою увагу ще з давніх часів.

Так, в період античності проблему сімейного виховання розглядали такі мислителі, як Геракліт, Протагор, Демокрит, Сократ, Аристотель, Платон та інші. Їх погляди намагалися визначити методи, зміст і засоби батьківського виховання дітей. Саме Геракліт і Аристотель вперше спробували здійснити періодизацію розвитку дітей.

Вирішення проблеми щодо того, хто має взяти на себе функцію виховання, у ті часи розділилося на дві думки: одні вважали, що це має бути держава, інші – тільки сім'я. Слід зазначити, що ідею суспільного виховання та навчання одним з перших висунув Платон у своєму трактаті «Закони». Прибічником ідеї сімейного виховання був Аристотель, який вважав, що така форма виховання має бути пріоритетною в дошкільному віці, а виховання дітей після семи років має здійснюватися державою.

Давньоримський педагог М.Ф. Квінтіліан також був прибічником сімейного виховання і наставництва [5].

Чеський педагог Я.А. Коменський надавав особливого значення вихованню дитини в родині матір'ю. У таких творах педагога, як «Велика дидактика», «Материнська школа» представлено його авторську систему навчання і виховання дитини під материнським керівництвом. Слід зазначити, що ідею Я.А. Коменського про важливість материнського виховання дітей з народження підтверджено багатьма сучасними вченими (О.Мастюкова, Р.Овчарова, В.Ткачова, Г.Філіппова та ін.) [8; 34].

Відомий педагог А. Макаренко стверджував, що сім'я є провідним шляхом одержання дитиною свого першого суспільного досвіду. Соціалізація дитини розпочинається саме в родині у процесі засвоєння нею культурних цінностей своєї сім'ї, свого народу, набуття навичок спілкування. Від того, якою особистістю стане дитина, на думку А. Макаренко, переважно впливають ціннісні орієнтації її родини [35].

Однак психологічний клімат в сім'ї, яка виховує дитину з порушеннями психофізичного розвитку відрізняється від родин дітей з нормотиповим розвитком. Найбільш обтяжливими для психоемоційного стану батьків і близьких членів сім'ї вважаються специфіка розвитку дітей з тяжкими порушеннями розвитку. В першу чергу, це пов'язано з тим, що внаслідок ментальних, комунікативних або рухових розладів діти без спеціальної допомоги не можуть опанувати комунікативними навичками та адаптуватися у соціумі. Це негативно впливає не тільки на виховання дитини, але й на внутрішньосімейні відносини.

Так, за дослідженнями В. Ткачової, у сімей, що виховують дітей з особливими освітніми потребами, можна виділити три рівні деформації внутрішньосімейних стосунків: *психологічний, соціальний та соматичний*. Розглянемо їх більш детально [34].

Психологічний рівень характеризується психофізичними порушеннями дитини, які спричиняють у батьків, а особливо у матері стрес. Для матері

народження дитини з порушеннями є великим горем. Одночасно у неї виникає відчуття провини. Ці фактори негативно позначаються на внутрішньосімейних і позасімейних стосунках, змінюються ціннісні орієнтири кожного члена такої родини. Проблемами в таких сім'ях є:

- психологічні особливості особистості батьків;
- прийняття або неприйняття хворої дитини;
- поява комплексу розладів, що характеризують порушення розвитку дитини;
- відсутність позитивної психологічної підтримки сімей з хворими дітьми [34].

Соціальний рівень характеризується відмежуванням (ізоляцією) сім'ї, в якій народилася дитина з порушеннями розвитку, від друзів, інших родичів через особистісні переконання власне батьків. Це також є значним випробуванням для сімейних взаємин. З часом більшість таких сімей розпадається, що ще більш негативно позначається на особистісному становленні дитини з порушеннями розвитку.

Як зазначає В.Ткачова, стосунки в родині можуть погіршуватися також і між батьками хворої дитини та старшим поколінням сім'ї, що пов'язано із труднощами прийняття хворої дитини, демонстрації почуття жалості до неї та поступового відсторонення від виховання [33].

Соматичний рівень характеризується тим, що пусковим механізмом розвитку різних захворювань у матері, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами, вважають сильний стрес [34].

Так, О. Мастюкова та А.Московкіна вважають, що психофізичні недоліки дитини є причиною психогенного стресу у його матері, що є причиною різноманітних соматичних або психічних її захворювань (артеріальна гіпертензія, безсоння, хронічний головний біль, депресія тощо) [22].

З іншого боку, у батьків дітей з порушеннями розвитку постійним є фізичне навантаження, що виснажує їх фізичне здоров'я. Патологічні психологічні стани батьків характеризуються не тільки як реакція-відповідь особистості на психоемоційне переживання, але й як захисна реакція всього організму.

Практично у всіх батьків, які виховують дітей з порушеннями розвитку спостерігаються такі труднощі, як: поведінка і особисті прояви дитини не виправдовують очікування членів сім'ї; батьки відчують роздратування, провину, образу, незадоволення, сором за свою дитину і неприйняття її.

К. Арбатська та Н. Устінова виділили наступні психологічні особливості сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами:

- негативний психологічний клімат в родині;
- неадекватний стиль виховання;
- порушення стабільності і згуртованості в сім'ї;
- неадекватний рівень самооцінки батьків;
- наявність внутрішньоособистісних конфліктів і наявність негативних переживань [2].

Зазначене свідчить про те, що сім'ям, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, необхідним є спеціальний психолого-педагогічний супровід, проблема впровадження якого широко розробляється в останній час.

1.2. Поняття про психолого-педагогічний супровід родини дитини з особливими освітніми потребами

Теоретичні та методичні засади психолого-педагогічного супроводу, особливості його організації та змісту вперше було розкрито у дослідженнях О.Александровської, Р.Битянової, О.Стребелевої, Л. Шипіцина. Науковці

розглядають його як напрям і технологію діяльності психолога і педагога освітнього закладу [25].

Л.Шипіцина виділяє мультидисциплінарний метод, який передбачає спільну діяльність психолога, логопеда, педагога, соціальних і медичних працівників [38].

Психолого-педагогічний супровід родин дітей з особливими освітніми потребами характеризується як особливий вид допомоги сім'ї, технологія, спрямована на надання допомоги на певному етапі розвитку з метою вирішення або профілактики проблем у навчання та виховання дитини в умовах освітнього процесу [26].

Педагогічна підтримка є частиною процесу педагогічного супроводу, яка розпочинається тоді, коли дитина не в змозі самостійно подолати труднощі у процесі свого розвитку [6].

Л. Шипіцина власне поняття «супровід» розглядає як метод, який забезпечує створення умов для прийняття суб'єктом розвитку оптимальних рішень в різних ситуаціях життєвого вибору [38]. Авторка зазначає, що, супровід - це комплексний метод, в основі якого лежить єдність взаємодії того, хто супроводжує і того, кого супроводжують. Процес супроводу розглядається науковцем як прямий зв'язок психолога, педагогів різних областей, дітей та батьків, результатом якого є допомога особистості у вирішенні проблем [37].

Психолого-педагогічний супровід може бути реалізованим у декількох напрямках:

- під час реалізації певних освітніх програм;
- під час проектування нових типів освітніх установ;
- під час створення профілактично-корекційних програм [38].

Також психолого-педагогічний супровід родини може бути розглянутий в кількох аспектах:

- як професійна діяльність психолога, який надає індивідуальну

допомогу і підтримку родині,

- як процес, що містить комплекс цілеспрямованих дій;
- як технологія надання допомоги сім'ї, що тимчасово опинилася або постійно знаходиться у несприятливих умовах існування;
- як система заходів, спрямованих на підтримку сім'ї [10].

На практиці, на думку ряду авторів, системне супровід здійснюється або за запитом адміністрації, або запитом батьків, або за результатами фронтального обстеження дітей. У цій ситуації індивідуальна робота з сім'єю, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами, є додатковою [8; 15; 20].

Проблема комплексного психолого-педагогічного супроводу сім'ї, яка виховує дитину з особливими потребами представлена переважно у напрямі розробки програм та моделей їх реалізації. Їх провідною метою є активне залучення родини в освітньо-корекційний простір (І.Підласий, В.Ткачова та ін.).

Відомо, що позитивна динаміка у соціалізації, корекції та реабілітації дітей, у тому числі і молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами залежить від взаємоузгодженої, спільної роботи фахівців, які здійснюють супровід дитини в освітньому закладі з її батьками. Таким чином створюється єдиний корекційно-освітній простір, як в освітніх закладах, так і в домашніх умовах [32].

О.Бородіна, Ю. Бойчук значають, що ефективність комплексного психолого-педагогічного супроводу учня з особливими освітніми потребами залежить від взаємостосунків батьків і дітей, а також від вирішення проблем у сім'ї, які безпосередньо впливають на виховний процес у ній [6].

Співпраця родини учня з особливими освітніми потребами зі спеціалістами освітнього закладу має значення не тільки для опанування батьками конкретними знаннями, уміннями та навичками з питань що

стосуються виховання та навчання дитини, корекції порушень розвитку, а й для особистісного зростання власне батьків, які стають рівноправними партнерами фахівців. Дії сімей у вихованні та навчанні молодших школярів із особливими освітніми потребами будуть найбільш ефективними, якщо використовувати їх для підвищення педагогічної компетентності батьків через надання необхідної та доступної інформації [36].

Це пов'язано з тими функціями, що виконує сім'я, виховуючи дитину з особливими освітніми потребами [38]:

1. Реабілітаційно-відновлювальна функція, що є однією з провідних специфічних функцій сім'ї дитини з порушеннями розвитку. Батьки виявляють активність у реабілітації своєї дитини, спілкуються з фахівцями, виконують їх рекомендації з метою оптимізації психофізичного стану дитини.

2. Корекційно-освітня функція полягає у тому, що батьки беруть участь у процесі розвитку своєї дитини, організують в сім'ї для неї спеціальні умови, створюють корекційно-освітнє середовище в домашніх умовах, що сприяє стимуляції інтересу до пізнання і розкриває її здібності. Зазначена функція є важливою саме для родини дитини з особливими освітніми потребами, оскільки за її допомоги відбувається подолання у всіх членів сім'ї внутрішніх психологічних труднощів.

3. Функція соціалізації. Ефективність реалізації цієї функції залежить від того, наскільки найближче оточення адекватно реагує на проблеми дитини і яким чином допомагають їх долати. Саме батьки відіграють вирішальну роль у цьому процесі. Ступінь соціалізації дитини з особливими освітніми потребами залежить не тільки від її психофізичних можливостей, але і від вибору батьками адекватної моделі виховання [38].

Слід зазначити, що часто на практиці виділені функції сім'ї дитини з особливими освітніми потребами спотворюються. Це пов'язано з тим, що одні батьки не хочуть сприяти розвитку своєї дитини, не надають значення

вихованню, другі не вміють, а треті не можуть через несприятливі життєві ситуації, в які вони потрапили (хвороби, втрата роботи, розпад родини тощо).

Тому, з огляду на особливості сімей, їх ставлення до виховання і навчання дитини з порушеннями психофізичного розвитку, фахівці мають знайти підхід до кожної такої родині, забезпечуючи психолого-педагогічний супровід.

Таким чином, організація психолого-педагогічного супроводу родини, в якій виховується дитина з особливими освітніми потребами, сприяє оздоровленню і зміцненню сім'ї, усуненню сформованих у батьків негативних установок виховання, підвищення їх психолого-педагогічної компетентності. За правильної організації психолого-педагогічного супроводу таких родин батьки можуть рівноправними учасниками освітньо-корекційного процесу, що можуть надавати ефективну допомогу своїм дітям – з одного боку, а з іншого, мають можливість долати свої негативні психологічні стани.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СІМ'Ї ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Організаційно-педагогічні умови реалізації психолого-педагогічного супроводу сімей, які виховують дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами в умовах закладу загальної освіти

Реформування освіти в Україні спрямовано на комплексне, різнобічне оновлення всіх ланок освітньої системи відповідно до нових тенденцій у навчанні та вихованні осіб з особливими освітніми потребами на рівні з нормотиповими їх однолітками. Зміни стосуються не тільки питань організації освітньої діяльності, а й траєкторії вибудови відносин між батьками учнів з порушеннями розвитку та фахівцями закладу загальної середньої освіти, які здійснюють в освітній установі психолого-педагогічний супровід дитини [17].

У чинному Законі України «Про освіту» зазначається, батьки (законні представники) дітей та педагоги, які здійснюють освітню діяльність є рівноцінними учасниками освітнього процесу [13]. У Законі України «Про зміни до Закону України «Про освіту» щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг у закладах загальної освіти» наголошується про те, що батьки дітей з особливими освітніми потребами мають особливий статус у процесі психолого-педагогічного супроводу їх дитини у закладі загальної освіти [12].

У психолого-педагогічному супроводі А.Колупаєва та О.Таранченко провідними умовами визначають комплексність, своєчасність і послідовність [16].

У зв'язку з цим виникає потреба у розробці організаційно-педагогічних умов роботи з батьками молодших школярів з особливими освітніми потребами, спрямовані на озброєння необхідними знаннями, уміннями та навичками, з метою підвищення їх корекційно-педагогічної компетентності та оптимізації взаємодії з фахівцями, які здійснюють психолого-педагогічний супровід дитини.

На основі аналізу літературних джерел (Л.Вавіна, Н.Протасова, А.Колупаєва, Ю.Найда, Т.Сак, Т.Скорик, О.Таранченко, З.Шевців та ін.) нами визначено та схарактеризовано організаційно-педагогічні умови психолого-педагогічного супроводу батьків, які виховують дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами, зокрема:

1. Створення адаптивного освітнього середовища, що позитивно впливає на психоемоційний, пізнавальний, соціальний розвиток дитини, формування у неї комунікативних умінь і навичок.

2. Методичне забезпечення (розробка програми супроводу сімей, які виховують дитину з особливими освітніми потребами);

3. Взаємодія фахівців закладу загальної середньої освіти та сім'ї, яка виховує дитину молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами в різних формах роботи [36].

Важливою умовою особистісної самореалізації, а також соціальної реабілітації та адаптації учнів з особливими освітніми потребами є створення адаптивного освітнього середовища, а також спеціальних матеріально-технічних умов у закладі загальної середньої освіти), які забезпечують вільний доступ зазначеній категорії учнів до всіх освітніх послуг.

Поняття «середовище» передбачає взаємозалежність умов, що дозволяють людині, у тому числі дитині, повноцінно розвиватися [40]. Термін трактується у двох значеннях:

1) економічна система, до якої належать продуктивні сили, взаємозв'язок виробничих відносин і соціальних інститутів, релігія і культура даного суспільства;

2) оточуючий світ дитини, до якого належать члени сім'ї та інше оточення дитини [40].

Адаптивне освітнє середовище у закладі освіти передбачає створення цілого ряду спеціальних умов, що включають у себе адаптований навчальний план, адаптовані методики навчання та виховання, модифіковані методи оцінки та забезпечення доступності. Все це відбувається командою підтримки учня та його родини.

Основною метою організації адаптивного освітнього середовища для молодших школярів із особливими освітніми потребами є створення соціально-педагогічної умов, в яких кожен з них може одержати можливість всебічного прояву особистості і опанувати соціальною компетентністю, що дозволяє дитині адекватно оцінювати себе і оточуючих людей, співвідносити свої інтереси з можливостями суспільства та реальним життям.

Побудова адаптивного освітнього середовища, в першу чергу, вимагає пристосування педагогічних технологій до особливих потреб учня з порушеннями розвитку, що дозволить сім'ї зменшити рівень тривожності в усвідомленні гостроти захворювання їхньої дитини, а також зменшити відчуття провини перед нею.

Під час створення освітнього середовища необхідно дотримуватися певних принципів [32]:

1. Принцип поваги потреб учня. Будь-яка дитина відчуває різноманітні соціальні потреби, обумовлені характерними для кожного віку сензитивними періодами. Тому організація освітнього середовища, добір обладнання, матеріалів, видів і форм дитячої взаємодії визначаються особливостями їх вікового розвитку, а також належністю до певної гендерної та етнічної групи.

2. Принцип поваги до думки дитини. У процесі організації різноманітних локальних освітніх середовищ необхідно враховувати результати спостережень за діяльністю учнів і думка самих дітей про те, до чого вони проявляють схильності, які види активності їм подобаються. Таким чином оточуюче середовище починає опосередковано здійснювати корекційно-освітній вплив.

3. Принцип функціональності середовища. Освітнє середовище заповнюється ресурсами, які є привабливими для дітей, мають розвивальний потенціал.

4. Принцип динамічності. Дитина постійно змінюється, розвивається, тому необхідно з регулярно змінювати кількісні та якісні характеристики освітнього середовища.

5. Принцип толерантності. Освітній заклад є природнім життєвим середовищем для учня, він впливає своїми компонентами на його різнобічний гармонійний розвиток.

6. Принцип самостійної активності учня. Адаптивне освітнє середовище є зовнішнім умовою освітнього процесу, що дозволяє організувати самостійну діяльність школяра, спрямовану на його соціальну адаптацію і саморозвиток.

У психолого-педагогічному супроводі важливе місце посідає моніторинг рівня розвитку дитини, особливості стосунків у сім'ї, між членами родини, стиль батьківського виховання дитини, рівень сформованості педагогічних знань, умінь у батьків.

Батьки одержують не тільки інформацію про результати моніторингу, але і про можливі способи вирішення виявлених труднощів та проблем.

Робота з сім'ями молодших школярів із особливими освітніми потребами в умовах закладу освіти будується цілеспрямовано і структуровано. Особливо враховуються результати проведеної оцінки стану розвитку дитини та діагностичного обстеження їх сімей [29].

Однак ми припускаємо, що ефективна взаємодія з сім'єю, яка виховує учня з особливими освітніми потребами, передбачає створення певної системи критеріїв для визначення умов життєдіяльності сім'ї, її особливостей і потреб. Повна інформація про сім'ю учня з особливими освітніми потребами є фундаментом для побудови роботи, вибору форм і методів взаємодії.

Науковцями (С.Миронова, Л.Савчук) виділяються основні напрями супроводу сім'ї, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами, в закладі загальної середньої освіти:

- моніторингові дослідження, корекційно-розвиткова робота;
- створення спеціальних організаційно-педагогічних умов для повного задоволення освітніх потреб учня;
- ефективна взаємодію з батьками з метою одержання ними необхідних педагогічних знань, умінь [23].

Ефективна взаємодія з сім'єю здійснюється з метою залучення батьків і близьких членів родини до участі в налагодженні соціальних зв'язків учня з особливими освітніми потребами.

Ми повністю погоджуємося з думкою багатьох вчених про те, що необхідною умовою соціальної реабілітації дитини з особливими освітніми потребами є адекватна участь сім'ї.

Для організації ефективного супроводу сім'ї, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами, спеціалісти закладу освіти мають виконувати певні функції, зокрема:

- 1) інформаційну – знайомлять батьків зі змістом і методикою навчання, програмою, навчальним планом, за якими здійснюється освітній процес;
- 2) підтримуючу – надають сім'ї необхідну психологічну підтримку у взаєминах зі своєю дитиною;

3) посередницьку – фахівці, які виступають в ролі посередника, сприяють відновленню порушених взаємин між близькими членами сім'ї та їх соціальних зв'язків;

4) навчальну – на спеціальних заняттях активізують і збагачують виховні вміння батьків, знайомлять з основними прийомами, доступними та оптимальними формами взаємодії зі своєю дитиною [23].

Не менш важливою умовою у супроводі сімей дітей з особливими освітніми потребами є професійно підготовлені та кваліфіковані фахівці, котрі здійснюють корекційно-розвиткову роботу, а також всі педагоги закладу освіти, що працюють з цими сім'ями. Вони мають володіти не тільки методами і прийомами виховання, навчання учнів з особливими освітніми потребами, а й повинні вміти реалізовувати корекційний супровід батьків таких школярів [26].

Таким чином, реалізація організаційно-педагогічних умов психолого-педагогічного супроводу сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, дозволить забезпечити, з одного боку, більш успішне навчання учня, покращить рівень розвитку його комунікативних та соціальних умінь й навичок, а з іншого, - сприятиме гармонізації батьківсько-дитячих взаємин в сім'ї.

2.2. Форми, методи та прийоми здійснення психолого-педагогічного супроводу сімей дітей з особливими освітніми потребами

Використання фахівцями різних форм взаємодії з батьками учнів з особливими освітніми потребами здійснюється з метою покращення ефективності співпраці та підвищення рівня батьківської педагогічної компетентності.

П. Щербань виділяє такі форми роботи фахівців з батьками як, активні і пасивні, групові та індивідуальні, традиційні і нетрадиційні [39]

З. Шевців виділяє наступні форми роботи [36]:

- консультативно-рекомендаційна;
- інформаційно-просвітницька;
- практичні заняття для батьків;
- організація «круглих столів», батьківських конференцій, семінарів, клубів, дитячих свят і ранків;
- індивідуально-корекційні заняття з дитиною та її батьками;
- психотерапія і психолого-корекційна арттерапія;
- підгрупові заняття [36].

Як засвідчує практика, найбільш широко використовується консультативно-рекомендаційна форма роботи з батьками, оскільки в консультації беруть участь фахівці різних профілів, які проводять оцінку стану розвитку учня та у подальшому здійснюють моніторинг динаміки його розвитку та успіхів у навчанні. З першої консультації починається активна співпраця всіх фахівців психолого-педагогічного супроводу учня і сім'ї [33].

О. Стребелева виділяє найбільш зручну форму роботи з батьками - комбіновані заняття, на яких розкривається певна тема, потім проходить практичне заняття. Вони проводяться один раз на місяць тривалістю до півтори години [31].

Л. Вакуленко в своїй практиці використовує такі форми організації психолого-педагогічного супроводу батьків учнів з особливими освітніми потребами, як [8]:

1. Колективні форми роботи: батьківські збори, дні відкритих дверей, відкриті уроки, виховні заходи, клуби для батьків.

2. Індивідуальні форми роботи: консультації з фахівцями, батьківські години, опитування та анкетування, зошити, де фіксуються результати спостережень за дитиною вдома.

3. Наочно-інформаційні: стенди, виставки, сімейна газета, «Поштова скринька» і т.д.

П.Осипов та І. Поташова розглядають традиційні і нетрадиційні форми спілкування фахівців з батьками учнів з особливими освітніми потребами, з метою збагачення їх знаннями щодо особливостей розвитку їх дитини та динаміки опанування знаннями, уміннями та навичками [27; 28].

До традиційних форм автори відносять батьківські збори і конференції. До індивідуальних – бесіди та консультації. До наочно-інформативних: «дні відкритих дверей» і папки-пересування та ін.

Схему класифікації нетрадиційних форм розглядає С.Велієва [9] Авторка виділяє нетрадиційні форми роботи з батьками учнів з особливими освітніми потребами (Табл.2.1.).

Крім психолого-педагогічних методів і технік супроводу сімей, які виховують дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами, доцільним є використання психотерапевтичних та соціальних.

Так, наприклад, психотехнічні ігри, ігри-драматизації, імітаційні ігри в роботі з батьками учнів з особливими освітніми потребами пропонують використовувати Е.Александровська, Н.Кокуркіна, Н.Куренкова, зокрема автори наголошують на ефективності такого методу, як проєктивний малюнок [1].

Таблиця 2.1.

Нетрадиційні форми організації взаємодії педагогів та батьків молодших школярів з особливими освітніми потребами

Назва	Мета	Форми
Інформаційно-аналітичні	Виявлення інтересів, потреб, запитів батьків, рівня їх педагогічної компетентності.	Проведення анкетувань, опитувань, бесід, «Поштова скринька».
Дозвільні	Встановлення емоційного контакту між педагогами, батьками і дітьми.	Спільні дозвілля, свята, участь батьків і дітей у виставках, дитячо-батьківські проекти.
Пізнавальні	Ознайомлення батьків з віковими і психологічними особливостями дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами. Формування у батьків практичних навичок виховання дітей з порушеннями розвитку.	Семінари-практикуми, педагогічна вітальня, проведення зборів, консультацій в нетрадиційній формі, ігри педагогічного змісту, педагогічна бібліотека для батьків
Наочно-інформаційні	Ознайомлення батьків з особливостями освітнього процесу учнів з особливими освітніми потребами. Формування у батьків знань про методи, форми виховання і розвитку дітей.	Інформаційні стенди для батьків, організація днів (тижнів) відкритих дверей, відкритих переглядів уроків та інших видів діяльності дітей, презентації, створення електронних бібліотек

Ряд авторів (М.Битянова, А.Колупаєва, Ю.Найда, Н.Софій та ін.) в процесі здійснення психологічного супроводу сімей, які виховують дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами, виділяють такі методи і прийоми роботи як [4; 15]:

I. Консультування батьків, яке проходить в кілька етапів[9]:

1. Встановлення контакту з сім'єю (знайомство), з метою формування довіри і взаєморозуміння.

2. Встановлення проблем сім'ї.

3. Психолого-педагогічне вивчення психофізичних особливостей учня.

4. Визначення психолого-педагогічної проблеми в сім'ї.

5. Визначення способів вирішення проблем сім'ї.

6. Підведення підсумків.

II. Тренінгові заняття, спрямовані на розвиток комунікативних навичок, корекцію неадекватних стилів взаємин, формування навичок вирішення конфліктів і т.д.

Ефективною формою роботи з батьками учнів з особливими освітніми потребами є тренінги, на яких батьки здійснюють спільну творчу діяльність і можуть поділитися досвідом в комфортній обстановці. Тренінги проходять у кілька етапів [11]:

1 етап: вітання, виконання вправ на усунення психоемоційного напруження.

2 етап: батькам пропонується відповісти на ряд питань «Я люблю свою дитину?», «Як я його її?», «Я вмію любити свою дитину?».

3 етап: батьки виявляють свої помилки у вихованні та аналізують свій досвід.

4 етап: учасники висловлюють свої почуття та емоції за підсумком тренінгу.

5 етап: завершення тренінгу.

Групова психолого-педагогічна робота з батьками дає можливість їм одержати підтримку від інших та усуває фіксацію на проблемах своєї дитини [21]. Ця робота реалізується шляхом організації спеціальних занять:

1. Психолого-корекційних занять, провідною метою яких є корекція психічного розвитку у дитини з особливими освітніми потребами та у його

батьків. Заняття мають ґрунтуватися на методах раціональної і поведінкової психотерапії [7].

2. Психолого-профілактичних занять, що проводяться з метою підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами.

3. Групових занять, на яких батьки можуть одержати підтримку і допомогу від батьків зі схожими проблемами.

4. Дозвільних занять, метою яких є згуртування всіх членів сім'ї і створення позитивного сімейного клімату (дитячі виставки, дні відкритих дверей, прогулянки, конкурси, походи, свята).

Наведемо характеристику форм і методів роботи з батьками фахівців команди супроводу учнів з особливими освітніми потребами під час реалізації корекційно-освітнього процесу.

Вчителі разом з асистентом вчителя проводять уроки за всіма змістовими лініями, залучають батьків до участі в конкурсах, тематичних виставках, виховних заходах.

Логопед проводить індивідуальні заняття з корекції та розвитку мовленнєвої функції, комунікативних умінь та навичок. Для батьків проводяться збори, майстер-класи, лекторії, консультації і організуються блог групи в мережі Інтернет.

Психолог проводить індивідуальні заняття з учнями, консультує батьків з проблеми дитячо-батьківських відносин, організовує тренінги, спрямовані на подолання психоемоційних проблем членів родини, пов'язаних із вихованням дитини з особливими освітніми потребами

Вчитель-дефектолог проводить індивідуальні корекційно-розвиткові заняття, спрямовані на формування в учнів вищих психічних функцій, емоційно-вольової сфери, для батьків організовує лекції, майстер-класи за запитом.

У результаті реалізації такого комплексного психолого-педагогічного супроводу сімей, які виховують дитину з особливими освітніми потребами:

— в учнів спостерігається динаміка психофізичного комунікативного, соціального та інтелектуального розвитку;

— педагоги професійно самовдосконалюються через використання нових форм, методів і прийомів роботи;

— батьки одержують кваліфіковану психолого-педагогічну допомогу у вихованні та розвитку дитини, опановують елементарними знаннями дитячої психології, педагогіки, логопедії.

— у батьків усуваються внутрішньо особистісні конфлікти та проблеми у побудові адекватних стосунків з власною дитиною на основі її прийняття [34].

Таким чином, зазначені форми, методи та прийоми роботи дозволяють залучити батьків до активної участі в освітньо-корекційному процесі, сприяють встановленню між педагогами та батьками довірливих відносин, усвідомленню батьками ролі сім'ї у навчанні, вихованні та особистісному становленні своєї дитини.

2.3. Програма психолого-педагогічного супроводу родини учня початкової школи з особливими освітніми потребами

Під час побудови програм психолого-педагогічного супроводу сім'ї, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами, слід враховувати наступні принципи:

1) принцип системності, що передбачає участь всіх учасників супроводу (діти, батьки, близькі члени сім'ї та педагоги закладу освіти);

2) принцип комплексності, що передбачає надання допомоги родині і учню з особливими освітніми потребами у всіх сферах їх життєдіяльності

(комунікативної, пізнавальної, психоемоційної, рухової), оптимізацію відносин з соціумом;

3) принцип інтегративності, що передбачає використання різних психологічних, педагогічних методів, методик, технологій;

4) принцип врахування особливих потреб дитини, що передбачає створення спеціальних педагогічних умов організації освітньої діяльності;

5) принцип безперервності, що передбачає необхідність проведення ранньої діагностики можливостей і здібностей дитини з особливими освітніми потребами і супроводжувати її та її родину протягом усього життя [16; 26; 30].

Програма психолого-педагогічного супроводу сім'ї учня з особливими освітніми потребами відображає організаційні та змістовні сторони цього процесу і реалізується в чотири етапи:

1. Мотиваційний етап. На ньому створюються сприятливі умови для здійснення супроводу та формується мотивація майбутньої діяльності.

Для кожної категорії молодших школярів з особливими освітніми потребами необхідно забезпечити сприятливі психоемоційні відносини між дорослими та іншими дітьми. На даному етапі особливу роль відіграє ефективна робота фахівців, їх особистісні та професійні якості. Всі учасники освітньо-корекційного процесу зацікавлені в успішній соціалізації дитини і створюють найдоступніші та ефективні умови для становлення її як особистості. Тільки за умови створення спеціально організованого адаптивного освітнього середовища, взаємодії учасників команди психолого-педагогічного супроводу є можливою успішна соціальна адаптація сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами.

2. Підготовчий етап. На цьому етапі визначають зміст супроводу сім'ї учня з особливими освітніми потребами, обирають оптимальні підходи до організації освітньо-корекційного процесу, розподіляють функціональні обов'язки між учасниками супроводу, проводять моніторинг особливостей

розвитку дітей, вивчають внутрішньосімейні стосунки. Також здійснюється розробка концепції психолого-педагогічного супроводу сім'ї дитини з особливими освітніми потребами, конкретизуються структурні компоненти процесу супроводу.

На зазначеному етапі вирішуються наступні завдання:

— виявлення причин виникнення труднощів у дитини під час навчання та міжособистісної взаємодії;

— наукове обґрунтування змісту напрямів корекційно-розвиткової роботи і різних форм її реалізації;

— вибір способів і методів супроводу сім'ї з урахуванням особливостей учня і можливостей його батьків та близьких членів сім'ї;

— врахування потреб сім'ї дитини та очікуваних результатів;

— врахування вимог до мікросоціального середовища в сім'ї.

Супровід сім'ї здійснюється в процесі навчання та консультування батьків та членів родини [24].

3. Основний етап. На цьому етапі відбувається розробка комплексних індивідуальних корекційно-розвиткових програм за результатами діагностики.

Здійснюється взаємодія всіх учасників освітнього процесу у межах психолого-педагогічного супроводу.

В.Ткачова [33] в роботу з батьками включає різні форми і методи, що можуть бути використані на зазначеному етапі:

— комплексний індивідуальний підхід до кожної сім'ї, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами, для встановлення взаєморозуміння з батьками, для врахування педагогами і фахівцями особливостей розвитку учня;

— індивідуальні корекційно-розвиткові заняття з учнем у присутності батьків з метою ознайомлення батьків на практиці з методами, прийомами

корекційно-розвиткової роботи та результатами їх використання;

— колективні форми роботи з батьками (батьківські збори, семінари-практикуми, навчальні та практичні заняття, майстер-класи, круглі столи, спільні урочисті заходи), на яких фахівці в доступній формі розкривають батькам основні напрями і зміст роботи з виховання та навчання учнів з особливими освітніми потребами.

4. Оціночний етап. Здійснюється заключний психолого-педагогічний моніторинг, аналіз результатів усіма фахівцями освітньо-корекційного процесу, рефлексивний звіт. Вносяться корективи в комплексні індивідуальні корекційно-розвиткові програми на кожного учня з особливими освітніми потребами, визначається подальший освітній маршрут дитини.

Таким чином, психолого-педагогічний супровід сім'ї, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами, передбачає надання батькам комплексної допомоги фахівців освітнього закладу, починаючи від налагодження стосунків родини із соціальним оточенням, завершуючи гармонізацією внутрішньо сімейних взаємин, що значно впливає на динаміку розвитку їх дитини та успішність її соціальної адаптації.

ВИСНОВКИ

У процесі вивчення проблеми супроводу родин дітей з особливими освітніми потребами ми дійшли наступних висновків.

1. Результати аналізу психолого-педагогічної літератури засвідчують, що сім'я є найпершим та найголовнішим джерелом одержання дитиною, у тому числі і з порушеннями розвитку, соціального досвіду. У сімейному колі дитина знайомиться з навколишнім світом, повторює поведінку членів своєї сім'ї, розвивається, стає особистістю. Проблема психолого-педагогічного супроводу сімей учнів початкових класів з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти особливо гостро постає в аспекті створення оптимальних умов для розвитку кожної дитини з урахуванням її здібностей, психофізичних можливостей та соціальної ситуації розвитку. Відповідно, соціальну і педагогічну значущість набуває впровадження в систему освітньо-корекційного процесу закладу освіти спеціальних організованих форм взаємодії з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами.

Встановлено, що в сучасних умовах спостерігається недостатня ефективність існуючих форм супроводу сімей молодших школярів із особливими освітніми потребами. Більшість фахівців зазнають труднощів у застосуванні сучасних технологій психолого-педагогічного супроводу родин молодших школярів з порушеннями розвитку та під час складання індивідуальних програм роботи з їх батьками.

2. У результаті вивчення психологічних особливостей сімей, що виховують дітей з особливими освітніми потребами, нами виокремлено проблеми, з якими стикаються батьки під час побудови внутрішньосімейних стосунків та батьківсько-дитячих відносин, зокрема: негативний психологічний клімат в родині; неадекватний стиль виховання; порушення стабільності і згуртованості в сім'ї; неадекватний рівень самооцінки батьків;

наявність внутрішньоособистісних конфліктів і наявність негативних переживань.

Встановлено причини, які впливають на результативність батьківського виховання дитини з особливими освітніми потребами: недостатня педагогічна обізнаність батьків; відсутність оптимального стиля виховання дитини; емоційна відстороненість від дитини з порушеннями розвитку; нерозуміння вікових особливостей, психофізичних можливостей та потреб дитини; неможливість прийняття своєї дитини як особистості; психосоматичні порушення у батьків, пов'язані із хронічним психонервовим напруженням.

3. На підставі теоретичного дослідження особливостей родин дітей з порушеннями розвитку зроблено висновок про те, що супровід сім'ї учня молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами в умовах закладу освіти має будуватися на знаннях психологічних особливостей батьків та дітей та здійснюватися у процесі комплексного психолого-педагогічного супроводу фахівців.

Визначено організаційно-педагогічні умови реалізації психолого-педагогічного супроводу сімей молодших школярів із особливими освітніми потребами:

1) створення адаптивного освітнього середовища, що позитивно впливає на психоемоційний, пізнавальний, соціальний розвиток дитини, формування у неї комунікативних умінь і навичок.

2) методичне забезпечення (розробка програми супроводу сімей, які виховують дитину з особливими освітніми потребами);

3) взаємодія фахівців закладу загальної середньої освіти та сім'ї, яка виховує дитину молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами в різних формах роботи.

Зазначені умови реалізувалися у запропонованій нами програмі психолого-педагогічного супроводу сім'ї, яка виховує дитину з особливими

освітніми потребами. Ми вважаємо, що реалізація програми супроводу дозволить вирішувати актуальні проблеми виховання та навчання батьків, оптимізувати міжособистісні відносини в сім'ях, допомогти їм застосовувати адекватні моделі виховання своїх дітей з особливими освітніми потребами, адаптуватися в суспільстві і зміцнити їх життєву позицію.

Проведене нами теоретичне дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми організаційного та змістового забезпечення психолого-педагогічного супроводу родин дітей з особливими освітніми потребами. Подальші наші розробки будуть спрямовані на науково-теоретичне обґрунтування змісту запропонованої нами програми супроводу таких сімей в умовах закладів загальної середньої освіти та експериментальної перевірки її ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александровская Э.М., Кокуркина Н.И., Куренкова Н.В. Психологическое сопровождение школьников. Учебное пособие для вузов. М.: Академия, 2002. 208с.
2. Арбатская К.И., Устинова Н.А. Психологические особенности семей, воспитывающих ребенка с особыми образовательными потребностями. *Педагогическое образование*. 2017. №8. С. 85-89.
3. Балакірська Л. В. Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами. *Методичні орієнтири*. 2011. № 6. С. 11–13.
4. Битянова М. Р. Организация психологической работы в школе. М.: Совершенствование, 2000. 183с.
5. Богданова, Т.Г., Жилина А.В. Психологические проблемы семьи, воспитывающей ребенка с нарушениями в развитии. *Специальная психология*. 2004. № 1. С. 72–76.
6. Бородіна О. С., Бойчук Ю. Д. Методичні рекомендації щодо організації та змісту діяльності вчителя загальноосвітнього навчального закладу в умовах інклюзивного навчання. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2013. 20 с.
7. Брембаті Ф., Доніні Р. Специфічні розлади розвитку дитини та процес навчання: Практичні рекомендації для батьків та педагогів. – Харків: Вид-во «Ранок». 2019. С.10-11.
8. Вакуленко Л.С. Работа учителя-логопеда с семьями: традиционные и инновационные подходы. СПб.: ООО Издательство «Детство-пресс», 2012. 198с.
9. Велиева С.В. Формы работы с родителями детей с ограниченными возможностями здоровья в системе комплексного сопровождения. М.: Астрель, 2010. 111с.

10. Герасименко Ю.А. Психолого-педагогическое сопровождение дошкольников с ограниченными возможностями здоровья в условиях инклюзивного образования. Актуальные проблемы психологии образования: коллективная монография. Екатеринбург, 2015. 371с.
11. Даниелс Елен Р., Стаффорд К. Залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх класів. Львів: Надія, 2000. 256 с.
12. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-rochatkovoju-osviti> (дата звернення 22.02.2021).
13. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20200318#n2227> (дата звернення 18.01.2021).
14. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посіб. Київ: Наук. світ, 2010. 196 с.
15. Колупаєва А.А., Софій Н. З., Найда Ю.М. Інклюзивний заклад: особливості організації та управління: навч.-метод. посіб. Київ: ФО-П Парашин І.С., 2010. 128 с.
16. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Педагогічні технології інклюзивного навчання. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 160с.
17. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: Самміт-Книга, 2009. 272 с.
18. Коршунова О.В. Теоретико-методологічні основи інклюзії в освіті. Науково-методичний електронний журнал "Концепт". 2016. Т. 8. С. 16–20.
19. Кравченко Г. Ю., Сіліна Г. О. Інклюзивна освіта. Харків: Ранок, 2014. 144с.

20. Кузава І.Б. Інклюзивна освіта як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л.Українки*. 2009. № 20. С. 35–38.
21. Мазурова Н.В., Подольская Т.А. Психолого-педагогическая помощь родителям детей с тяжелыми нарушениями здоровья: основные направления и возможности. *Национальный психологический журнал*. 2016. №1 (21). С. 70-77.
22. Мастюкова Е.М., Московкина А.Г. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии: учебное пособие. М.: Астрель, 2003. С.188-196.
23. Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.
24. Наказ МОН «Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti> (дата звернення 14.01.2021)
25. Овчарова Р.В. Родительство как психологический феномен: учебное пособие. М.: Московский психолого-социальный институт, 2006. 496с.
26. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник. За заг. ред М.А. Порошенко. К., 2018. 252с.
27. Осипов П.С. Моделирование психолого-педагогического сопровождения как способ повышения профессионального развития специалистов. *Современные проблемы науки и образования*. 2013. №1. С.23-25.

- 28.Поташова И.И. Современные аспекты психолого-педагогической работы с семьями, воспитывающими ребенка с ограниченными возможностями здоровья. Электронный журнал «*Психологическая наука и образование*». 2011. №3. С.170-178.
- 29.Сак Т.В. Організація навчання в інклюзивному класі. *Дефектологія*. 2011. № 2. С.8-11.
- 30.Сластенин В. А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика: учебное пособие для студентов пед. учеб. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2002. 576 с.
- 31.Стребелева Е.А., Мишина Г.А. Психолого-педагогическая диагностика развития детей раннего и дошкольного возраста. М.: Владос, 2009. 184 с.
- 32.Таранченко О.М., Найда Ю.М. Диференційоване викладання в інклюзивному класі: навчальний посібник / за заг.ред. А.А.Колупаєвої. К.: Вид. група «А.С.К.», 2012. 124с.
- 33.Ткачева В.В.: К вопросу о концепции психологического изучения семьи, воспитывающей ребенка с отклонениями в развитии. *Воспитание и обучение детей с нарушениями развития*. 2004. №1. С. 46 – 51.
- 34.Ткачева В.В. Технологии психологической помощи семьям детей с отклонениями в развитии: учеб.пособие. М.: АСТ; Астрель, 2007. 318с.
- 35.Ткаченко И.В. Детерминирующее влияние семьи на личностное развитие родителей. *Семья и личность: проблемы взаимодействия*. 2014. №2. С.79-84.
- 36.Шевців З.М. Основи інклюзивної педагогіки. К. Центр учбової літератури, 2018. 248с.
- 37.Шипицына Л.М. «Необучаемый» ребенок в семье и обществе. СПб:Питер,2002. 189с.

- 38.Шипицына Л.М., Хилько А.А., Галлямова Ю.С., Демьянчук Р.В., Яковлева Н.Н. Комплексное сопровождение детей дошкольного возраста. СПб.: Речь, 2003. 240с.
- 39.Щербань П. Концепція «Сім'я і родинне виховання» *Рідна школа*. 2006. № 11-12. С.15-20.
- 40.Ярмощук І. Інклюзивне навчання в системі освіти. *Шлях освіти*. 2009. № 2. С. 24-28

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Коробець Марина Андріївна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

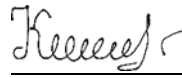
– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

24.03.2020
(дата)

(підпис)

Марина Коробець
(ім'я, прізвище)